

MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI INTÉZET

Beszámoló

a 2008. évi tudományos tevékenységről

2009. február

I. A KTI fő feladatai a beszámolási évben

A KTI 2008-ban a 2008-2012 évekre kialakított kutatási stratégiájának megvalósításából adódó célokkal folytatta kutatásait, teljesítette a kutatási szerződésekben és megállapodásokban vállalt kötelezettségeit. Legfőbb feladatai a Verseny és szabályozás, valamint a Munkaerőpiaci Tükör 2008. évi kötetének összeállítása, az Európai Bizottság 6. és 7. keretprogramja által támogatott kutatási projektek időarányos teljesítése, az MTA-MeH kutatási feladatának befejezése, valamint az alacsony képzettségűek foglalkoztatását elemző hosszú távú kutatás lezárása és a kutatási eredmények megjelentetése voltak.

II. Az év folyamán elért kiemelkedő kutatási eredmények, azok társadalmi (gazdasági) hasznossága

PIAC- ÉS VÁLLALATELMÉLETI ÉS EMPIRIKUS KUTATÁSOK

A versenyszabályozás szempontjából is egyre fontosabb területté válik a fogyasztói döntések vizsgálata a *viselkedési közgazdaságtan* szemszögéből. Az ezen a területen folytatott kutatás során áttekintették a viselkedési közgazdaságtan legfontosabb területeit, a fogyasztói döntések elemzésére használható eszközöket. Egyes piactípusok esetében bemutatták a viselkedési közgazdaságtan vizsgálatainak eredményeit, valamint megvilágították, hogy a jog közgazdaságtani megközelítésében milyen újdonságokat hozott a viselkedési közgazdaságtan.

A *szolgáltató váltás feltételei és tényezőinek* vizsgálata keretében módszertani vizsgálat folyt a váltási költségek becsléséről. A kutatás a váltást megakadályozó költségek kimutatására szolgáltatót olyan módszertant, amely vállalati szinten aggregált panel adatok esetében alkalmazható. A módszer a már szerződött és a még nem szerződött fogyasztók viselkedését hasonlítja össze, mivel az utóbbiakra még nem hatnak a váltási költségek. A módszert a magyar személyi hitelek piacára alkalmazva azt találták, hogy a régi fogyasztók becsült reakciója 70%-kal alacsonyabb, mint az újaké, amely jelentős váltási költségekre utalhat, és komolyan növelheti a bankok piaci erejét.

A szabályozott hálózatos szolgáltatások piacainak elemzése körében két ágazatról készült elemzés. Vizsgálták a *földgázellátásban* bekövetkezett modellváltást, a közüzemi és a versenyszféra éveken át tartó együttélésének megszűnését és a szabadpiaci földgáz-értékesítés feltételeinek alakulását. A hálózatos szolgáltatások közül utolsóként liberalizálódó *postai szolgáltatások* új szabályozási rendszerének kialakulását áttekintve a *nélkülözhetetlen eszközök doktrínájának* vizsgálatára került sor. A tanulmány elemezte a doktrína kialakulásának folyamatát, a versenyszabályozásban elfoglalt helyének változását. Az Európai Unió példáján keresztül felvázolta a nélkülözhetetlen eszközök verseny- és ágazati szabályozásban való alkalmazásának eltéréseit, valamint bemutatta a postai szolgáltatások területén zajló értelmezési vitákat és a szabályozói gyakorlatot.

A *gázolajpiacon* vizsgálták, hogy versenyeznek-e az európai kormányok a gázolaj jövedéki adókulccsal a nagyobb adóbevételekért, és ha igen, befolyásolja-e az országok mérete kormányaik adóztatási stratégiáját. Eredményeik megerősítették, hogy az európai országok szomszédai adóváltoztatásának hatására változtattak saját adókulcsaikon, és hogy a területileg/gazdaságilag nagyobb országok intenzívebben reagáltak szomszédai adóváltoztatására, mint a kisebbek. Az elemzés magyarázatot ad arra, hogy miért nem sikerült minimum adószintek előírásával az Európai Uniónak az egységes adóztatás megvalósításában előbbre lépnie.

MAKROGAZDASÁGTAN ÉS NÖVEKEDÉS

A vállalati bérmeghatározás folyamatát, és azon belül az innováció szerepét vizsgáló kutatás eredményei szerint a bérek dinamikáját alapvetően a termelékenységi hozam feletti osztozkodás határozza meg; ennek súlya lényegesen nagyobb Magyarországon, mint a fejlett piacgazdaságokban szokásos. E hozam egy része határozottan az innovációs tevékenységhez kapcsolódik. A 2000-es évek elejéig az innovatív ágazatok dolgozói általában a más ágazatokban szokásosnál magasabb részt kaptak a termelékenység hozamából. Azóta azonban az innovációs prémium a felsőfokú végzettséghez kapcsolódik, a vállalatok többi dolgozója nem részesül ilyen többlethozamból.

A magyar vállalatok nemzetközivé válásának hatása a vállalati termelékenységre c. kutatás arra az eredményre jutott, hogy a termelékenység növekedése az exportálóvá válás előtt és után is egyenletes. Az ehhez kapcsolódó vizsgálat kimutatta, hogy a vállalati import is igen fontos előrejelzője a termelékenység alakulásának. Továbbá a külkereskedő vállalatok számára jelent előnyt a területi agglomeráció, és inkább ezen cégek költöznek sűrű régiókba.

A rejtett gazdaságban való részvétel és csökkentésének kormányzati eszközei c. kutatás során egy makromodell segítségével számszerűsítik a fekete (földalatti/rejtett) gazdaság különböző „fehérítési módzatainak” hatásait a legfontosabb makrogazdasági változókra, és a költségvetés egyenlegére. A csak adminisztratív fehérítés hatásai reálértelemben kudarcnak tekinthetők: a kisebb lakossági jövedelem és az emelkedő bérköltségek együttes hatására mind a fogyasztás, mind az export, mind – ezek következtében – a GDP csökken és a munkanélküliség nő, valamint a magasabb bérköltségek miatt az infláció is nagyobb lesz. A deficitre és az adóságra való hatás pozitív ugyan, de a mérték nem túl jelentős. Az ösztönzésen – TB járulékkulcs csökkentésén – alapuló fehérítésnek megvannak a gazdaságélénkítő, sőt dezinflációs hatásai is. A GDP nő az exportnövekedés miatt, de a nagyobb reáljövedelmek a fogyasztást is növelik, és a munkanélküliségi ráta is csökken. Ha sikeres fehérítést tételezünk fel, az hosszú távon még több problémát okozhat, elsősorban a „minimálbér hatásnak” betudhatóan. A gazdasági növekedés serkentése, és az államháztartás finanszírozásának javítása, gyakorlatilag semmilyen „fehérítési” feltevés mellett sem érhető el a járulékkulcs-csökkentés, mint ösztönző alkalmazásával a jelenlegi költségvetési struktúrában. Egyéb adók (ÁFA és jövedéki adó) effektív mértékének növelése javítja a helyzetet. Ekkor az exportösztönzés hatása lassan, de érvényesül. A legnagyobb áldozatot az infláció kezdeti megugrása jelenti. A költségvetési hiány ekkor állandóan javul, és ennek megfelelően az államadósság is kedvezően alakul. Egy első egy-két éves relatív veszteséget kell reálértelemben elszenvedni, ami után a fogyasztás, és kismértékben a munkanélküliség okozhat csak gondot.

OKTATÁSGAZDASÁGTAN

Az Oktatás, foglalkoztatás, versenyképes gazdaság Magyarországon a XXI században c. kutatás keretében vizsgálták, hogy az önkormányzatok közötti különbségeknek mekkora szerepe van a diákok és tanárok összepárosításában az általános iskolai oktatásban. Az eredmények azt mutatják, hogy a hátrányos helyzetű diákokat nagyobb arányban oktató iskolákban és településeken magasabb a képzetlen és kevesebb munkatapasztalattal rendelkező tanárok aránya és települési szinten ez a jövedelmi különbségekkel magyarázható, de egyik hatás sem túlságosan erős. Ugyanakkor a települési átlagjövedelem jellemzően nem jár együtt magasabb tanári keresettel, nem tűnik tehát valószínűnek, hogy a kereseti különbségek magyaráznák a diákok és tanárok összetétele közötti települési szintű összefüggést.

A jóléti állam és az oktatási intézményrendszer kapcsolatának vizsgálata, az oktatási intézményrendszer politikai alapjai c. kutatás első része az intézmények társadalmi egyenlőségre

és oktatási eredményességre gyakorolt hatását vizsgálta: a legfőbb eredmény, hogy a korai szelekció, vagy az iskola fokozatok közti átmenetkor erőteljes szelekció együtt jár a család erős hatásával az iskolai teljesítményekre. A kutatás második része az így meghatározott oktatási intézmények együttjárását vizsgálta a jóléti állam egyéb jellemzőivel. A konzervatív jóléti államok (pl. Németország) szelektív oktatási struktúrája elősegíti az erőteljes társadalmi reprodukciót, ami összhangban van a jóléti állam egyéb intézményeivel. Ezzel összhangban a skandináv jellegű „egyenlősítő” államokban az oktatási intézményrendszerek kevésbé szelektívek. Kérdés, ez milyen mértékben tulajdonítható explicit politikai döntéseknek, és milyen mértékben történelmi hagyatéknak. Ez utóbbira a választ egy esettanulmány próbálja megválaszolni, amely a rendszerváltáskor meghatározó döntéshozókkal készült interjúkon alapul.

A rejtett gazdaságban való részvétel és csökkentésének kormányzati eszközei c. kutatás elsődleges célja a rejtett gazdaságot létrehozó szituációk, a szereplők döntéseit meghatározó motívációk és magatartási mechanizmusok feltárása és elemzése volt, aminek segítségével az adópolitika jobb elméleti és empirikus megalapozáshoz kívánt hozzájárulni. Ökonometriai eszközökkel nemzetközi adatokon vizsgálták a korrupció, az adóráták és rejtett gazdaság kapcsolatát. A kutatások zöme empirikus gazdaságszociológiai vizsgálódás volt. Ezek két fő vizsgálati területe a fekete és szürke foglalkoztatás/munkavállalás problematikája; illetve a kisebb vállalkozások nagyvállalatokhoz képest általában gyengébb adózási fegyelme, illetve e fegyelem javításának lehetséges kormányzati eszközei. Különös figyelmet fordítottak a kormányzati adópolitika olyan eszközeire, melyek a fekete, illetve szürke gazdaságban az átlagosnál jobban érintettek – pl. kisvállalkozások, alkalmi munkavállalók – speciális adózási kezelésével kívánták elősegíteni a gazdaság kifehéredését. A kutatás során esettanulmány keretében feltárták egy kis piacon az „önkéntes” kifehéredés választása, ill. nem választása mögötti motívációkat. A 18-60 éves korú népesség rejtett gazdasággal és korrupcióval kapcsolatos tényleges és hipotetikus viselkedését 1000 fős kérdőíves felvételen keresztül vizsgálták, továbbá modell-szimulációkkal elemezték a fehérités esetenként negatív rövid távú makroökonómiai hatásait.

Az iskolaiügy intézményrendszere, finanszírozása c. kutatás keretében elkészült tanulmány bemutatja, hogy a közoktatás támogatási rendszere kevés eredményt ért el a kiadási egyenlőtlenségek csökkentésében és a közoktatási ráfordítások és a települési önkormányzatok jövedelemtermelő képessége közötti erős kapcsolat enyhítésében. A hátrányos helyzetű tanulók támogatására nyújtott többlettámogatások csekély eredményt értek el e csoport minőségi szolgáltatásokhoz való hozzáféréseinek segítségével. A tanárok foglalkoztatásának és bérezésének szabályai negatív szelekciós folyamatokat erősítettek fel a tanári pályát választók körében, sok tanárt alacsony bérszinten foglalkoztat a közoktatási rendszer. A tanárok bérezési rendszere, a gyakorlatilag csak a végzettség szintjét és a szolgálati időt figyelembe vevő bérezési rendszer csak nagyon kevés módot arra, hogy a nehezebb feladatokat végző pedagógusok bérében elismerjék e feladatokat, így a kevésbé jó képességű, felkészültségű tanárok nagyobb valószínűséggel tanítják a hátrányos helyzetű gyerekeket.

MUNKAPIACI KUTATÁSOK

A munkapiaci *diszkrimináció* elemzésének során vizsgálták, hogy a nemek közti bérkülönbségeket hogyan befolyásolja a munkaadó vállalat termékpiacán kialakult verseny. Az eredmények szerint a verseny erősödése rákényszeríti a munkaadókat arra, hogy csökkentsék a bérkülönbségeket a férfiak és nők között.

A *kognitív és nem kognitív tulajdonságok* együttes vizsgálata a munkapiaci sikeresség kutatásában egyre nagyobb teret nyer. Ebben az évben elemezték e két tulajdonság hatását a felsőoktatási részvételre. A kutatás 350 fiatal speciális követéses adatbázisát használta. A kutatás megmutatta, hogy a felsőoktatási részvételben jelentős szerep jut a nemkognitív tulaj-

donságoknak akkor is, ha a kognitív tulajdonságokat rögzítjük. A leginkább erős hatást a személyiségmodellekben alapvető extraverzió mutatta, mégpedig nemenként eltérően: a férfiaknál erősen jelentkezik, a nőknél pedig gyengén, vagy nem is szignifikánsan.

Elemezték, hogy milyen ismérvek szerint választják ki a politikai döntéshozók a *privatizálható és nem privatizálható vállalatokat*. A kutatáshoz romániai vállalati adatokat használtak, és a termelékenység, a bérek és a vállalati létszám relatív fontosságát elemezték. Az eredmények szerint a politikusok elsődleges szempontja nem a vállalatok hatékonyságának növelése, hanem a munkaerő leépítésének minimalizálása volt. Ez még akkor is elsődleges szempont volt, ha emiatt a vállalatnak nem nőtt a termelékenysége.

Az Munkaerőpiaci Tükör évkönyvsorozat ez évi kötetében az Európai Unió tagországaihoz viszonyított hazai munkapiaci sajátosságokat mutatták be, valamint a szakmunkás bizonyítvánnyal rendelkező, de érettségit nem tett munkavállalók munkapiaci helyzetét vizsgálták meg. A vonatkozó kutatási eredmények összegzésén túl kísérletet tettek a legfontosabb oktatáspolitikai következtetések levonására.

A nyugdíjrendszerrel foglalkozó kutatás az elért eredmények alapján a jelenlegi rendszer óvatos és folyamatos parametrikus reformja mellett érvel. Ezek szerint a kötelező magánnyugdíj-rendszer súlyának további növelése semmivel sem erősítené meg a részvételi érdekeltséget, viszont tovább növelné a kimutatott költségvetési hiányt és az államadósságot.

Lezárult az a *posztoszocialista gazdaságokban az iskolázatlan munkanélküliek* munkapiaci helyzetét elemző kutatás. Az általános iskolát végzettek foglalkoztatása relatív és abszolút értékben mérve is rendkívül alacsony, a 25-64 éves népességben még a 40 százalékot sem éri el. Az alacsony iskolázottságú népesség munkából való kiszorulása nem statisztikai látszat, nem magyar és nem is világjelenség, és nem csak a roma népességet sújtó probléma. Nincs szó „foglalkoztathatatlanságról”: a képzetlen munka iránti kereslet rugalmas. A posztoszocialista átmenetben a bérek csak késedelmesen, a munkanélküliség nyomására alkalmazkodnak a munkavállalók termelékenységéhez. A kialakuló átmeneti egyenlőtlenség mértéke függ attól, hogy a kormányok hogyan kombinálják a privatizációs, jóléti és adópolitikát. A munkapiaci teljesítmény erősen függ a három eszköz egymáshoz való viszonyától. A volt szocialista országok nagy számban tartottak fenn az alapkészségeket kevésbé mozgósító munkahelyeket, és az iskolarendszereik tömegesen bocsátottak ki olyan gyerekeket, akiket nem vértettek fel az alkalmazkodáshoz szükséges alapvető jártasságokkal. Másfelől, alacsony az önfoglalkoztatás és a családi alapon működő tradicionális kisvállalati szektor aránya. Közös örökség a tanonrendszerű szakmunkásképzés. A rendszerváltást követően a szakmunkások egyrészt visszahódították a szakmunkákat, kiszorítva onnét a képzetlen munkásokat, másrészt maguk is tömegesen foglaltak el segéd- és betanított munkahelyeket.

GLOBALIZÁCIÓ EU INTEGRÁCIÓ ÉS FELZÁRKÓZÁS

A modern gazdaságok fontos jellemzője a *szolgáltatások külkereskedelmének* térnyerése. A gyorsuló ütemben globalizálódó világgazdaságban ez jelentős részben a multinacionális vállalatok szolgáltató tevékenységének más országokba való kihelyezésével, és az így létrehozott egység nemzetközi szolgáltató központtá szervezésével valósul meg. Az Európai Unió tagországai, közöttük Magyarország is érintett ebben a folyamatban. Ennek a gyorsan kibontakozó, rendkívül változékony, statisztikákkal alig nyomon követhető fejlődésnek a vizsgálatára vállalkozott egy kutatás, amely sokféle elemzési módszert ötvözött. Magyarország az üzleti szolgáltatások kihelyezésének egyik fontos célpontja az ezredfordulótól, Lengyelországgal és Csehországgal együtt, bár az utóbbi néhány évben Románia és Bulgária mind komolyabb versenytársá válik. Ugyanakkor még mindig nagyon alacsony ezeknek az országoknak a részesedése az üzleti szolgáltatások világ- és európai piacán. A szolgáltatások

kihelyezésénél a telephelyválasztás motivációi általában ugyanazok, mint a hatékonyságkereső feldolgozóipari befektetéseknél. Sajátosság ugyanakkor, hogy a telekommunikációs infrastruktúra fejlettsége, a humán erőforrások, azon belül egyes speciális szakmák és a nyelvtudás nagy súllyal esik latba. A Magyarországon megtelepedett társaságok külön magyar versenyelőnynek tekintik a környező országokban élő magyar kisebbségekből Magyarországon munkát vállalókat, akik „kisnyelveket” beszélnek magas szinten. Részben ez az oka az ágazatban a vidékre, a határok közelébe történő „kirajzásnak”. A másik ok az, hogy az egyetemi kisvárosokban jelentős mennyiségű, megfelelően képzett vagy képezhető, nyelvtudással rendelkező munkaerő érhető el. Ezek a beruházások általában kevés szállal kapcsolódnak a helyi gazdasághoz. A tovatérjedő hatás egyik legfontosabb formája a vállalatok által kiképzett dolgozók „mozgása”, akár másik hazai céghez, akár saját vállalkozás alapítása céljából. A projektek gazdasági-kulturális hatása és – főleg a magasán szakképzettek részére – munkahelyteremtő hatása jelentős lehet. Fontos, hogy ezek a beruházások bekapcsolódási lehetőséget kínálnak a szolgáltatásokban is kialakult globális értékláncokba, ami a nemzetközi piacokhoz való hozzáférés egyik legfontosabb lehetősége. A tőkevonzás szempontjából, úgy tűnik, a közvetlen támogatások kevésbé fontosak a befektetők számára, meghatározó azonban számukra a fogadó gazdaság stabilitása, az általános üzleti környezet milyensége, a megfelelő minőségű és mennyiségű munkavállaló elérhetősége, a számukra kiemelten fontos infrastrukturális elemekhez való hozzáférés.

Az ágazaton belüli kereskedelmet vizsgálták 29 volt szocialista gazdaságra kiterjedően az országok világgazdasági integráltságának foka, versenyképessége és a nemzetközi munkamegosztásban kialakult specializálódása alapján. A vizsgált országok között régi EU-tagországok, közép-kelet-európai volt szocialista országok, valamint néhány szovjet utódállam kapott helyet. A kutatáshoz az 1995-2003-as időszak részletes termékbontásban rendelkezésre álló éves adatait használták. Az ágazaton belüli teljes kereskedelmet két komponensre, a feltételezett hasonló minőségű kétoldalú kereskedelmet megvalósító horizontális, és az eltérő minőségű kétoldalú kereskedelmet jelző vertikális komponensre bontották az egységértékek eltérései alapján. A bilaterális csere elemzése azt mutatja, hogy a közép-európai országoknak a régi EU-tagokkal folytatott kereskedelmében az alacsony minőségű árukkal való vertikális ágazaton belüli kereskedelem (kivitel) az elmúlt másfél évtizedben magas szintet ért el. A kereskedelem dinamikája azonban ennél már jobb képet mutat: a legutóbbi években a gyorsan bővülő exporton belül jelentősen nőtt a magas minőségű áruk vertikális ágazaton belüli kereskedelme, akárcsak az ágazaton belüli kereskedelem horizontális komponensének aránya. A szovjet utódállamok – a balti államok nélkül – ezzel szemben igen alacsony arányú ágazaton belüli kereskedelmet értek el az EU-tagállamokkal folytatott kereskedelmükben, és ez az utóbbi éveken sem mutatott változást. Az ágazaton belüli kereskedelmet illetően a balti és a balkáni országok a közép-európai gazdaságok és a fenti szovjet utódállamok között helyezkednek el. Az ágazaton belüli kereskedelem alakulásának eltéréseit nem lehet pusztán a kereskedelem-liberalizálás előrehaladásával megmagyarázni. Az ökonometriai elemzés azt mutatta, hogy a 16 volt szocialista gazdaság ágazaton belüli kereskedelmének korszerűsödését jelző mutató (a horizontális és vertikális komponens egymáshoz viszonyított aránya) a következő tényezőktől függ: az egy főre jutó GDP, a lakosság átlagos várható élettartama (amely mutató a humántőke nagyságát jelzi), a kutatásra fordított kiadások aránya a GDP-ben, valamint az állótőke beruházások nagysága.

A tudás-intenzív társadalom erősítése számos nemzeti és európai uniós fejlesztési stratégia, így például a lisszaboni folyamat sarokeleme. Kulcskérdés, hogy az egyetemek, a tudás termelésének és validálásának hagyományos letéteményesei milyen jövő elé néznek Európában. Az *európai egyetemek jövőképét* az előretétekintés módszerét alkalmazó kutatás rámutat, hogy az egyetemek ma már a fejlett országokban, így az EU-ban a kutatásnak nem az

egyedüli letéteményesei. Új kutatóhelyek és kutatási tényezők, új finanszírozási modellek valamint a korábbinál kiélezettebb verseny miatt fel kell adni az egyetemek humboldti modelljét. Javasolják, hogy a jövőkép felvázolásához az érdekelt szereplők három, egymás alatti szinten derítsék fel a lehetséges fejlődési teret: az európai unió fejlődésének alternatív útjai szerint; az Európai Kutatási és Innovációs Térség lehetséges fejlődési irányait vizsgálva; valamint az egyetemek, mint intézmények lehetséges jövőbeli szerepét átgondolva.

AGRÁRGAZDASÁGTAN ÉS VIDÉKFEJLESZTÉS

A *nemzetközi agrárkereskedelelem* témában vizsgálták a komparatív előnyök és külkereskedelmi specializáció dinamikáját a 12 új tagállamban az EU-27 piacán 1999-2006 között a mezőgazdasági termékek esetében. A mezőgazdasági termékek külkereskedelme növekedett a vizsgált időszakban. A komparatív előnyök szerkezete különböző volt az egyes országok és a fontosabb termékcsoportok között. A külkereskedelelem specializációjában megfigyelhető változások hosszabb távon nagyobbak voltak, mint rövid távon. Az eredmények utolérési problémákat mutattak a magasabban feldolgozott termékek esetében. Az új tagállamoknak ezért fokozott erőfeszítéseket kell tenni, hogy a feldolgozott termékek exportját növelni tudják a kibővült EU piacán.

Elemezték az *intézmények és kommunikációs költségek hatását* a mezőgazdasági termékek külkereskedelmére az OECD országokban 1995 és 2003 között. Az intézményi hasonlóságnak pozitív és szignifikáns hatása a mezőgazdasági termékek, míg hasonló de kisebb mértékű hatása van az élelmiszerek külkereskedelmére. Az intézmények minőségének szintén pozitív és szignifikáns hatása van a külkereskedelemre mindkét termékcsoport esetében. A becslések szerint a kommunikációs költségeknek is szignifikáns hatása van a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek külkereskedelmére. A különböző IT szolgáltatásokkal való jobb ellátottság csökkentette a tranzakciós költségeket. A gazdaság nagysága, az importáló ország fejlettsége, a partnerek közötti távolság, a közös nyelv, és regionális szabadkereskedelmi társulásokban való részvétel szintén szignifikánsan befolyásolja a mezőgazdasági termékek és élelmiszerek külkereskedelmét.

A *tej termékpálya* vizsgálat eredményei szerint az összefogásra való hajlam nemcsak a termelők körében, de a feldolgozóknál sem jellemző, így a kialakult helyzet haszonélvezői leginkább a kiskereskedelmi láncok, akikkel csak az igazán tőkeerős, többnyire külföldi tulajdonú nagyvállalatok tudnak eredményesen alkuba bocsátkozni. A méretgazdaságosság javulásával azonban növekedhet az árleszorításra törekedő kereskedelemmel szembeni alkuerő is. A feldolgozás koncentrációjának fokozódását jellemzi a vertikum magasabb szintjein (feldolgozás, export stb.) is tevékenységet kifejtő termelői szervezetek, csoportosulások (pl. Alföldi Tej Kft.) erősödése.

Elemezték az *integrált vidékfejlesztés* kialakulóban lévő hazai többszintű intézményhálózatát. Az eredmények szerint önmagában sem a központi, sem a részvételen alapuló értékelés nem elégséges az integrált vidékfejlesztési politikák eredményeinek feltárására. E kétfajta értékelési rendszert együtt, egymást kiegészítve kellene alkalmazni, de a gyakorlatban a részvételen alapuló értékelési technikát szinte egyáltalán nem alkalmazzák. Egy másik fontos módszertani eredmény, hogy a részvételen alapuló technikák, különös tekintettel a közösségi videó készítésére, az önértékelés mellett jelentős közösség- és szervezetfejlesztési hatással is bírnak.

KÖZÖSSÉGI GAZDASÁGTAN ÉS KÖZPOLITIKÁK

A négy országban (Franciaország, Magyarország, Románia, Szlovákia) a francia anya- és leányvállalatoknál, illetve a szakszervezeteknél és a munkáltatói szervezeteknél készített interjúk és esettanulmányok a *transznacionális vállalatok* csoportszintű „vállalati szociális modelljeinek” eróziójára engednek következtetni. A francia multinacionális vállalatok

munkaügyi politikáját is egyre inkább a vállalatirányítás globalizálódó eszköztárából válogató „emberi erőforrás menedzsment” megközelítés jellemzi, amelyben – akár csak a ’magyar modellben’ – a közvetlen (szakszervezetek nélküli) munkáltató-munkavállaló kapcsolatok válnak erősebbé. A francia vállalatok a fogadó-ország és -vállalat viszonyaihoz (is) alkalmazható eszközökkel kívánják hozzáigazítani a leányvállalatok teljesítményét a „csoportnormákhoz”, amelyek megfelelő teret engednek a „helyi előnyök” kihasználásának, felkínálva a csoport(szintű)-identitás töredékes örökségét a növekvő számú, s a vállalatközponttól egyre távolabbi leányvállalatok számára. A munkaviszonyok meghatározását a leányvállalati kezdeményezésekre hagyó központok a csoportidentitást a közös értékválasztás, etikai (és viselkedési) normák, a „social reporting”, a vállalat(csoport)on belüli mobilitás (képzés, karrierutak) segítségével, esetenként az áthelyezésekhez és leépítésekhez kapcsolódó felelősségvállalással gondolják (ki)alakíthatónak.

III. Hazai kapcsolatok és nemzetközi kapcsolatok bemutatása

Kutatói szinte valamennyi hazai graduális és posztgraduális közgazdasági képzést nyújtó felsőoktatási intézményben oktatnak. (CEU, BCE, ELTE, DE, PTE stb.) Emellett együttműködési megállapodás keretében segíti a veszprémi Pannon Egyetemen, illetve a Szegedi Tudományegyetemen folyó doktori képzést. Továbbra is szoros együttműködésben folytatja munkapiacot érintő kutatásait a BCE Emberi Erőforrások Tanszékével. Az együttműködés kiterjed közös kiadvány megjelentetésére Budapesti Munkagazdasági Füzetek címmel.

Véleményezték a Nemzeti Reformprogram 2008-2010 c. dokumentumot, valamint az Új Magyarország Fejlesztési Terv támogatásainak megalapozásához szükséges 2009-2010-es akcióterveket. Részletes véleményt fogalmaztak meg a KSH társadalmi haladás indikátorairól. Számos kutatója tagja, illetve szakértője, az igazgatója pedig az elnöke volt a miniszterelnök által életre hívott Oktatási és Gyermekesély Kerekasztalnak. A szakértői munka eredményeként megjelent a *’Zöld Könyv a magyar közoktatás megújításáért 2008.’* kötet, amely szakpolitikai javaslatokat tartalmaz a magyar közoktatás egészére vonatkozóan. Részt vesznek a nyugdíjrendszer működésének stratégiai, hosszabb távú kérdéseit elemző Nyugdíj és Időskor Kerekasztal munkájában. Egy tagot delegál a "Legyen jobb a gyerekeknek!" Nemzeti Stratégia Értékelő Bizottságba. Kutatójuk értékelte a Magyar Nemzeti Bank kutatási stratégiáját. A Fővárosi Bíróság felkérésére szakértői véleményt készítettek a távközlési szolgáltatás szabályozásában használt költségmodellek alkalmazási lehetőségeiről. Kutatójuk a villamosenergia-piac modellezési lehetőségeiről adott tájékoztatást a Gazdasági Versenyhivatalnak, illetve a Magyar Villamosenergia-ipari Átviteli Rendszerirányító felkérésére elemezte a magyarországi kiegyenlítő energia elszámolás átalakításnak lehetőségeit. Oktatásgazdaságtannal foglalkozó munkatársuk tagja az OKM Indikátor Munkacsoportjának, valamint az OECD Nemzetközi Tanár Kutatás (TALIS) irányító testületének.

Verseny és Szabályozás 2007 c. évkönyvükkel a tudományos eredmények és a szakpolitika egymásra találását, a verseny- és ágazati szabályozás gazdasági elemzésekkel való alátámasztását kívánják elősegíteni. A Gazdasági Versenyhivatal támogatásával megjelenő, ingyenesen terjesztett kiadvány iránt érdeklődés mutatkozik a tudományos kutatók körén túl az államigazgatás, a verseny- és ágazati szabályozó hatóságok, a bírói kar versenyjogi, szabályozási kérdésekben eljáró tagjai, a felsőoktatási intézmények, a tanácsadó cégek, a fogyasztói szervezetek, illetve a szabályozások, versenyhatósági eljárások által különösen érintett vállalkozások részéről. Éves szíriai munkatudományi konferenciáját a *’Rövidtáv – hosszútáv: rövid távú alkalmazkodás és hosszú távú folyamatok a munkapiacon’* címmel rendezte. Munkaerőpiaci Tükör 2008 c. kötete a magyar munkapiac EU-n belüli helyét és a szakmunkás végzettségüket helyezi fókuszába.

Ebben az évben is megrendezte a kétnapos Nyári Műhelyt, amellyel a külföldön tanuló vagy hivatásukat külföldön gyakorló közgazdászok számára nyújt fórumot. Az éppen aktuális kutatási eredményeikről szóló előadásokat kiadta Műhelytanulmányok sorozatában.

A Gazdasági Versenyhivatallal társszervezői voltak az Association of Competition Economics (ACE) Budapesten tartott éves konferenciájának. Egyik kutatójuk részt vett a Comparative Analysis of Enterprise Data (CAED) kétévente megrendezésre kerülő tudományos konferenciájának szervező és tudományos bizottságában. Az agrárgazdaságtan és vidékfejlesztés kutatócsoport ötödik alkalommal rendezte meg a „Transition in Agriculture – Agricultural Economics in Transition” című nemzetközi konferenciát, amelynek keretét a MTA egyezményes tanulmányutak során kialakított kutatási együttműködések adják. Számos kutatója szerkesztőbizottsági tagja a Közgazdasági Szemle és a Külgazdaság folyóiratoknak.

Együttműködési megállapodásuk van a Kínai Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézetével, a romániai Babes-Bólyai Egyetemmel, és a tokiói Hitotsubashi Egyetemmel. Tagja a European Techno-Economic Policy Support Network-nek (ETEPS).

Kutatói tanítanak külföldi egyetemeken, külső munkatársak neves külföldi kutatóintézetekben. Kétheti rendszerességgel megrendezésre kerülő szeminárium sorozatán előadóként Nobel-díjas közgazdászt is köszönhetett. Dél-koreai állami vezetőkől álló delegációnak tartottak tájékoztatót a magyar gazdaság helyzetéről és a kormány reform törekvéseiről. Konzultációra fogadták a Kínai Tudományos Akadémia Vidékfejlesztési Intézetének munkatársait. Tudományos igazgatóhelyettese tagja a Cseh Nemzeti Bank Kutatási Tanácsadó Bizottságának. Technológiai előrettekintéssel foglalkozó kutatója részt vett a Kolumbiai Előrettekintési Programot értékelő nemzetközi szakértői csoport munkájában.

Az MTA bilaterális egyezmények keretében a hallei IAMO-val összehasonlító elemzést készítettek a magyar és német sertés szektorban mérhető piaci erőről, a koperi University of Primorska-val a kelet-közép európai agrárkereskedelmet vizsgálták, Varsói Egyetemmel a tejpiac összehasonlításán dolgoztak. A TÉT együttműködés keretében rennes-i INRA ERS intézettel a magyar mezőgazdaság EU-n belüli helyzetét, kihívásait kutatták.

Honlapján angol és magyar nyelven naprakész tájékoztatást nyújt a kutatócsoportok főbb tevékenységeiről, kutatói publikációiról, sajtómegjelenéseiről, az általa rendezett konferenciákról és szemináriumokról, a fontosabb kutatási projektekről. Kommunikációs stratégiájának fontos eleme a honlap látogatottsági adatok rendszeres értékelése.

IV. Az év folyamán elnyert hazai és nemzetközi pályázatok rövid értékelése

27 OTKA témája futott az évben, ebből négy új téma indult. Folytatódott a Szegedi Tudományegyetemmel, és a Budapesti Corvinus Egyetemmel közösen művelt 'Oktatás foglalkoztatás, versenyképes gazdaság Magyarországon a XXI. században' c. NKTH kutatása. A Gazdasági Versenyhivatal támogatta a Verseny és Szabályozás 2008 c. évkönyv elkészítését, továbbá megbízást adott a fogyasztói viselkedésben fellelhető hibákkal kapcsolatos kutatásra, valamint a fix-mobil helyettesítés vizsgálati módszereinek bemutatására. Oktatásgazdaságtan csoportja az NFÜ kiemelt projektjeként három éves kutatást kezdett a közoktatás mérése, értékelése, elszámoltathatósága témában. MTA-MeH stratégiai kutatások keretében a rejtett gazdaságban való részvétel csökkentésének kormányzati eszközeit valamint a fenntartható nyugdíjrendszert vizsgálták.

Befejeződött az EU DG Employment által finanszírozott 'Az alacsony munkapiaci aktivitás okai és növelésének lehetőségei' c. kutatás, amelynek nagy sajtóvisszhangot kiváltó eredményeit konferencián, és önálló kötetben mutatták be. Folytatták az EU keretprogram által finan-

szírozott nagy volumenű nemzetközi kutatási projekteket. 'A jövő biztonságos és egészséges élelmiszereiért: technológiai előrettekintési projekt Bulgáriában, Horvátországban, Csehországban, Magyarországon, Romániában és Szlovákiában (FUTUREFOOD)' c. projekt keretében előrettekintési módszert alkalmaznak az élelmiszerbiztonság és élelmiszerminőségre vonatkozó szakpolitikák megalapozásához. Tíz ország 17 intézményéből mintegy 50 kutató részvételével zajlik 'A vállalatok, a régiók és az ágazatok versenyképessége a tudásalapú gazdaságban: A foglalkoztatás-bővítő növekedés lehetőségei Európában (MICRO-DYN)' c. kutatás. Az évben kezdődtek a 'Tudomány, innováció, vállalatok és piacok a globális világban (SCI-FI GLOW)' c. valamint az 'Európai vállalatok a globális gazdaságban: országokon belüli szakpolitikák a külső versenyképességért (EFIGE)' c. EU FP7 kutatások. Makrogazdaságtan csoportja részt vett a nemzetközi EFIM kutatásban, melynek 2008-as témája az euró külkereskedelemre gyakorolt hatása volt. További négy EU FP 7 pályázata elbírálás alatt van.

V. Az év folyamán megjelent jelentősebb publikációk

Fazekas K. - Köllő J. - Varga J. (szerk.): Zöld könyv : A magyar közoktatás megújításáért, 2008. - Budapest : ECOSTAT, 2008. - 295 p.

Fazekas K. - Köllő J. (szerk.): Munkaerőpiaci tükör, 2008. - Budapest: MTA Közgazdaságtudományi Intézet; Országos Foglalkoztatási Közalapítvány, 2008. - 288 p.

Valentiny P. - Kiss F. L. (szerk.): Verseny és szabályozás, 2007. - Budapest: MTA Közgazdaságtudományi Intézet, 2008. - 397 p.

Balla K. - Köllő J. - Simonovits A.: Transition with heterogeneous labor In: STRUCTURAL CHANGE AND ECONOMIC DYNAMICS. Vol. 19. No. 3., 2008. – 203-220. p.

Bojnec, S. - Fertő I.: European enlargement and agro-food trade In: CANADIAN JOURNAL OF AGRICULTURAL ECONOMICS. Vol. 56. No. 4., 2008. –563-579. p.

Commander, S. - Köllő J.: The changing demand for skills : Evidence from the transition In: ECONOMICS OF TRANSITION. Vol. 16. No. 2., 2008. –199-221. p.

Cseres-Gergely Zs. – Molnár Gy.: Háztartási fogyasztói magatartás és jólét Magyarországon a rendszerváltás után In: KÖZGAZDASÁGI SZEMLE. 55. évf. 2. sz., 2008. –107-135. p.

Csorba G.: Contracting with asymmetric information in the presence of positive network effects : Screening and divide-and-conquer techniques In: INFORMATION ECONOMICS AND POLICY. Vol. 20. No. 1., 2008. – 54-66. p.

Csorba G.: Screening contracts in the presence of positive network effects In: INTERNATIONAL JOURNAL OF INDUSTRIAL ORGANIZATION. Vol. 26. No. 1., 2008. –213-226. p.

Fertő I.: The evolution of agri-food trade patterns in Central European countries In: POST-COMMUNIST ECONOMIES. Vol. 20. No. 1., 2008. – 1-10. p.

Havas A.: Devising futures for universities in a multi-level structure : A methodological experiment In: TECHNOLOGICAL FORECASTING AND SOCIAL CHANGE. Vol. 75. No. 4., 2008. – 558-582. p.

Laki M.: Egy sikertörténet vége? : A nyomdaipari termékek piacának átalakulása 1989 után In: KÖZGAZDASÁGI SZEMLE. 55. évf. 1. sz., 2008. – 39-59. p.

Madarász A.: Visszatérhet-e a "nagy elmélet" a közgazdaságtanban? : Megjegyzések a rendszerparadigma elmélettörténetéhez In: KÖZGAZDASÁGI SZEMLE. 55. évf. 2. sz., 2008. – 95-106. p.

MTA KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI INTÉZET

1112 Budapest Budaörsi út 45. Tel.: 309-2652, Fax: 309-2650,

E-mail: fazekas@econ.core.hu Honlap: <http://econ.core.hu/>

Major I.: Technical efficiency, allocative efficiency and profitability in Hungarian small and medium-sized enterprises : A model with frontier functions In: EUROPE-ASIA STUDIES. Vol. 60. No. 8., 2008. – 1371-1396. p.

Simonovits A.: A magyar nyugdíjrendszer reformja : 1996-2007 In: KÜLGAZDASÁG. 52. évf. 1-2. sz., 2008. – p. 82-109.

Valentiny P.: Hogyan méri az ágazati szabályozó szervezetek hatékonyságát? In: KÖZGAZDASÁGI SZEMLE. 55. évf. 10. sz., 2008. – 891-906. p.